Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка
Факультет міжнародних відносин
Кафедра міжнародних економічних відносин
Серія «Міжнародні економічні відносини»
Випуск 51

Шамборовський Григорій

РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ТА СТРУКТУРНІ ФОНДИ ЄС

Навчально-методичні рекомендації до вивчення курсу

для студентів факультету міжнародних відносин
спеціальностей:
6.030403 — «міжнародні економічні відносини»
6.030406 — «міжнародний бізнес»

Львів
ЛНУ ім. Івана Франка
2013

УДК 061.1.05 ЄС
ББК Ф4 (0)62 ЄС
Ш-19

До друку рекомендовано Вченою Радою факультету міжнародних економічних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка. Протокол № 1 від 30.08.2013 р.

Рецензент — д. г. н., проф. Писаренко С.М.
Відповідальний за випуск — д.е.н., проф. Грабинський І. М.

Шамборовський Г. О.
Регіональна політика та Структурні фонди ЄС : Навчально-методичні матеріали до вивчення курсу. / Г. О. Шамборовський. — Львів. : ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. — с. (Серія: «Міжнародні економічні відносини»).

У навчально-методичних матеріалах розглянуто суть, основи та еволюцію регіональної політики, поняття регіону, території, сучасні напрями розвитку регіональної економіки, основні принципи організації, фінансування та соціально-економічної ефективності регіональної політики ЄС.

Для працівників навчальних закладів і наукових установ, студентів факультету міжнародних відносин, а також фахівців з міжнародних економічних відносин, європейської економічної інтеграції і державного регулювання.

© ЛНУ ім. Івана Франка, 2013
© Г. О. Шамборовський, 2013

Адреса кафедри міжнародних економічних відносин: вул. Січових Стрільців 19, кімн. 305, Львів 79000, тел. +380322-2394781, http://www.intrel.org.ua/?chairs=9

Зміст

1. **Опис навчальної дисципліни**
2. **Загальні положення щодо вивчення дисципліни**
3. **Програма навчальної дисципліни «Регіональна політика та Структурні фонди ЄС»**
4. **Зміст лекції та практичних занять**
5. **Тести для самостійного контролю**
6. **Рекомендована література та використані джерела**

1. Опис навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин			
	Усього	у тому числі		
		л	п	ср
Модуль 1				
Змістовний модуль 1. Теорій регіональної економіки та еволюції регіональної політики ЄС				
Тема 1. Теоретико-методологічні основи регіональної політики	8	2	2	4
Тема 2.Регіональна економіка та її основні теорії	16	4	4	8
Тема 3. Еволюція регіональної політики ЄС	8	2	2	4
Тема 4. Реформування Структурних фондів ЄС	8	2	2	4
Разом – зм. модуль 1	40	10	10	20
Змістовний модуль 2. Характеристика принципів регіональної політики та транскордонна співпраця ЄС				
Тема 5. Принципи європейської регіональної політики	8	2	2	4
Тема 6. Організації та об’єднання органів місцевого самоврядування ЄС	8	2	2	4
Тема 7. Транскордонна співпраця в межах регіональної політики ЄС	16	4	4	8
Разом – зм. модуль 2	32	8	8	16
Усього годин	72	18	18	36

2. Загальні положення щодо вивчення дисципліни

Актуальність та значення курсу. Україна обрала свій стратегічний курс євроінтеграції, що обумовлює узгодження політики регіонального розвитку України та ЄС, зокрема, адаптацію вітчизняної регіональної політики до європейських стандартів, упровадження процедур надання допомоги на регіональний розвиток, аналогічних тим, що діють в ЄС. Це потребує вивчення ролі регіональної політики та оцінки Структурних фондів ЄС у забезпеченні соціально-економічної ефективної європейської економічної інтеграції, що дасть можливість більш чітко зрозуміти потенційні соціально-економічні наслідки євроінтеграції та розробити відповідну стратегію входження

Об'єктом вивчення у даному курсі є: теоретичні основи формування регіональної політики ЄС.

Предметом вивчення є: принципи формування спільної регіональної політики ЄС та інституційний механізм її реалізації через Структурні фонди.

Метою вивчення даного курсу є: ознайомлення з теоретичними підходами і практичними засобами проведення регіональної політики ЄС, визначення необхідності розроблення європейської стратегії регіонального розвитку, заснованої на конкуренції і кооперації.

Після вивчення курсу студенти повинні:

а) знати:

- теоретичні засади формування регіональної політики ЄС;
- етапи формування регіональної політики ЄС;
- принципи формування регіональної політики ЄС;
- складові фінансового забезпечення регіональної політики ЄС та організаційного механізму її реалізації;
- інституційне забезпечення регіональної політики ЄС;
- особливості регіональної політики країн-членів ЄС;

б) вміти визначити особливості регіонального розвитку країн — членів ЄС, дати характеристику їх принципових ознак,

в) володіти системою знань реформування регіональної політики країн — членів ЄС з метою розуміння потенційних євроінтеграційних процесів і наслідків в України.

3. Програма навчальної дисципліни

3.1. Теми лекцій та практичних занять

Тема 1. Теоретико-методологічні основи регіональної політики

Суть та визначення регіональної науки. Поняття регіону, території, простору та їх класифікація. Розуміння регіональної політики та регіональної економіки.

Тема 2. Регіональна економіка та її основні теорії

Теорії спеціалізації регіональної економіки. Теорії розміщення господарської діяльності. Сучасні напрямки розвитку регіональної економіки.

Тема 3. Еволюція регіональної політики Європейського Союзу

Ідея та витоки регіональної політики ЄС. Інструменти спільної регіональної політики ЄС. Європейський фонд регіонального розвитку в період 1975-1988 рр.

Тема 4. Реформування Структурних фондів Європейського Союзу

Принцип структурних фондів ЄС. Структурні фонди у період до 1999 р. Єдиний європейський акт та "Делор-1". Договір про Європейський Союз та пакет "Делор-2". "Програма 2000" та "Берлінські домовленості". Реформа Структурних фондів ЄС 2007-2013 рр.

Тема. 5. Принципи європейської регіональної політики

Ключові принципи регіональної політики ЄС. Принципи організації регіональної політики ЄС. Принципи фінансування політики регіонального розвитку. Оцінка соціально-економічної ефективності регіональної політики в Європейському Союзі.

Тема 6. Організації та об’єднання органів місцевого самоврядування Європейського Союзу.

Теорії та моделі місцевого самоврядування. Консультативно-представницькі органи європейських регіонів. Ініціативні організації та об’єднання європейських регіонів.

Тема 7. Транскордонна співпраця в межах регіональної політики Європейського Союзу.

Поняття міжнародної співпраці регіонів. Форми, суб'єкти та функції інституцій транскордоннї співпраці ЄС. Єврорегіони, їх зміст і значення. Програми фінансової допомоги ЄС щодо сприяння розвитку транскордонної співпраці. Аналіз організаційно-правового забезпечення міжнародної співпраці регіонів.

3.2. Самостійна робота

Самостійна робота студента є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних занять, і є невід'ємною складовою процесу вивчення конкретної дисципліни. Методами самостійної роботи є

а) самостійна робота вдома з навчальною літературою та методичними матеріалами;

б) самостійна робота у бібліотеці з науковою літературою;

в) самостійна робота з електронними базами даних, статистичною інформацією та іншими матеріалами розміщеними в мережі Інтернет.

3.3. Методи контролю

Поточний контроль здійснюється під час проведення лекційних та практичних занять і має на меті перевірку присутності, зацікавленості та засвоєнні основних знань студентів. Форми проведення поточного контролю: опитування, дискусії, тестові контрольні роботи на 5 і 12 тижні навчання. Після вивчення курсу студенти складають письмовий іспит у вигляді тестових завдань.

Оцінювання знань студента здійснюється за 100-бальною шкалою. Максимальна кількість балів при оцінюванні знань студентів з дисципліни, яка завершується іспитом, становить за поточну успішність 50 балів, на іспиті — 50 балів.

7. Зміст лекцій та практичних занять

Тема 1. Теоретико-методологічні основи регіональної політики
1.1. Суть та визначення регіональної науки
1.2. Поняття регіону, території, простору та їх класифікація
1.3. Розуміння регіональної політики та регіональної економіки

У сучасних умовах регіональна наука — це синтетичний науковий напрям, що повністю включає регіональну політику, прагне вивчати регіони як цілісні системи, надаючи перевагу міждисциплінарним дослідженням. Регіональний учений *(regional scientist)* може бути економістом, географом, соціологом, політологом, інженером, архітектором, юристом, психологом. Усіх їх поєднує один загальний багатоаспектний об'єкт дослідження — регіони.

Перед початком розгляду та визначення вихідних положень і понять регіональної політики необхідно з'ясувати суть поняття "територія", "регіон" і "простір".

Територія (лат. *territorium* від *terra* — земля) — частина земної поверхні у визначених межах (кордонах) з властивими їй природними та створеними діяльністю людей умовами та ресурсами, а також з повітряним простором і розташованими під нею надрами, що характеризується певною площею, географічним положенням й іншими ознаками.

Окреслюючи термін "територія", відомий радянський економіко-географ Е. Алаєв у своєму термінологічному словнику (який ще за радянських часів став класичним) наголосив, що будь-яка територія:
— є місцем зосередження (носієм) всіх або майже всіх ресурсів, і чим більші розміри території, тим, як правило, вона багатша на ресурси;
— має особливий "просторовий" ресурс (як операційний базис діяльності суспільства);
— має, крім кількісних, якісні характеристики (наприклад, географічне положення, особливості рельєфу, розчленованість берегової лінії та ін.); рівні за площею території можуть мати різну цінність для суспільства [1, с. 50].

Поняття "території" характеризує фізико-географічну та природно-біологічну реальність.

Неоднорідність території відповідно до природно-кліматичних, соціально-економічних, екологічних особливостей зумовлює необхідність її поділу на частини, якими є регіони. Регіон, на відміну

від території, є сукупністю взаємопов'язаних ознак і явищ, які визначають його межі. Існує кілька визначень поняття "регіон".

Регіон (лат. regio (regionis) — область, округ) — територія країни зі специфічними природно-кліматичними та економічними умовами і характерною спрямованістю розвитку продуктивних сил з урахуванням демографічних, історичних, соціальних особливостей, яка розвивається на основі законів національної та регіональної економіки, у результаті чого формуються регіональні економічні відносини.

У системі міжнародних відносин регіон — це геоторія (територія, акваторія або сукупність останніх), що відповідає таким ознакам: 1) наявність внутрішньої цілісності, єдності або генетичного взаємозв'язку між її частинами; 2) наявність особливих ознак; 3) специфічна роль у структурі міжнародних відносин і визнання цієї ролі всіма (або майже всіма) основними учасниками зовнішньополітичного процесу. Сьогодні регіон — це фактично визнаний елемент системи міжнародних відносин у великих політико-географічних зонах (Близькосхідний регіон, Балканський регіон та ін.). Географічні кордони регіону, як правило, не є константою і можуть змінюватися залежно від динаміки міжнародних відносин або під впливом інших факторів (наприклад, зіткнення інтересів декількох країн).

Під терміном "регіон" розуміємо таку територіальну одиницю, яка відповідає визначенню Асамблеї європейських регіонів, а саме: "Регіон — це територіальне утворення, яке сформовано у законодавчому порядку на рівні, що є безпосередньо нижчим після загальнодержавного, та наділене політичним самоврядуванням". Регіон пизнається національною конституцією або законом, які гарантують його автономію, самобутність, владні повноваження та організаційний устрій. Він має власну конституцію, статут автономії або інший закон, який є частиною загальнодержавної правової системи на найвищому рівні і встановлює, щонайменше, його владні повноваження та устрій. В одній державі можуть бути регіони з різним статусом відповідно до їх історичних, політичних, соціальних та культурних особливостей. Регіон є вираженням певної політичної самобутності, яка може набувати різних політичних форм, що відображають його демократичну волю. Тут формують і фінансують свою адміністрацію та встановлюють власну представницьку символіку [2, с. 2].

Нині в Україні немає офіційного визначення поняття "регіон". Проте в Концепції державної регіональної політики України та в Законі

України "Про стимулювання розвитку регіонів" [3] зазначено, що під терміном "регіон" у цих документах розуміють території Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя. Саме в такому значенні термін "регіон" набув поширення у повсякденній практиці державного управління та наукових дослідженнях в Україні.

Регіональна (соціально-економічна) політика держави — це сфера діяльності з управління політичним, економічним, соціальним і екологічним розвитком країни у просторовому, регіональному аспекті, яка відображає як взаємовідносини між державою і регіонами, так і регіонів між собою" [4, с. 19].

"Регіональна політика — сукупність заходів, спрямованих на усунення відмінностей в економічній дієздатності та життєвому рівні, наявних між територіально відокремленими частинами країни" [5, с. 65].

Зазначимо, що в найпоширенішому варіанті розуміння регіональної політики економічний аспект домінує над іншими компонентами регіонального життя.

Як і у випадку регіону, при визначенні поняття "регіональна політика" дотримуватимемось трактування, яке використовують у документах ЄС: "**Регіональна політика Європейського Союзу** — це система заходів, спрямованих на посилення єдності національних економік країн — членів ЄС і забезпечення їхнього гармонійного розвитку, а також нівелювання розходжень між регіонами й ліквідація відста лості найменш розвинутих з них".

Проблеми економічного простору привертали увагу ще античних філософів (Арістотель, Платон), творців соціальних утопій (Т. Мор, Т. Кампанелла). У XVII—XVIII ст. ці проблеми постійно входили в структуру новостворених економічних теорій (А. Сміт, Д. Рікардо). Однак до кінця XIX ст. фактор простору випав з поля зору загальних економічних теорій. В економічній науці вкорінювалася тенденція абстрагування від простору. Основний напрям економічної думки розвивався як теорія економіки, де країну розглядали без урахування розмірів.

Ігнорування економічного простору позбавляло економічні теорії належної спільності й гармонійності, призводило до спрощень, що спотворювало реальність. Наприклад, у дослідженнях механізмів конкуренції та торгівлі не враховували "монополістичний захист"

відстаней і транспортних витрат, конкурентні переваги різних місць розміщення виробництва, немобільність природних ресурсів.

З сукупності теоретичних розробок минулого нині виділяються два магістральні напрями регіональної економіки: теорії, що визначають спеціалізацію регіонів у територіальному поділі праці, та теорії, що визначають принципи розміщення виробництва.

Запитання для вивчення лекції та контролю знань:

1. Що за В. Айзардом повинна вивчати "регіональна наука"?
2. Поясніть поняття "територія", "регіон".
3. Яким чином і на підставі яких показників класифікують регіони?
4. Наведіть визначення "регіональної політики".
5. Охарактеризуйте складові частини регіональної політики держави.
6. Що таке "регіональна політика Європейського Союзу"?
7. Що вивчає наука "регіональна економіка"?

Тема 2. Регіональна економіка та її основні теорії (4 год)

2.1. Теорії спеціалізації регіональної економіки

2.2. Теорії розміщення господарської діяльності

2.3. Нові парадигми й концепції регіону; розміщення господарської діяльності

2.4. Просторова організація економіки

Теорія абсолютної переваги. Більшість економістів вважали, що джерелом багатства території є нееквівалентний обмін. Цей напрям економічної думки одержав назву "меркантилізм", його розробляли європейські вчені Т. Мен (1571 – 1641), В. Петті (1623 – 1687), Ж. Кольбер (1619 – 1683). Вважаючи, що багатство території визначається кількістю золота й срібла, меркантилісти припускали, що зовнішня торгівля повинна повністю забезпечувати його накопичення.

У такий спосіб визнання важливої ролі зовнішньої торгівлі для економічного зростання супроводжувалося збільшенням обмежень і твердою регламентацією зовнішньої торгівлі з боку держави. Ці обмеження одним з перших почав критикувати Адам Сміт (1723 – 1790). Він довів, що добробут території залежить не стільки від кількості золота й срібла, скільки від рівня розвитку виробництва за рахунок поділу праці й кооперації.

Спеціалізація регіону в зовнішній торгівлі повинна ґрунтуватися па принципі абсолютної переваги. Відповідно до цього принципу, регіон експортує ті товари, які він виробляє із меншими витратами, й імпортує ті, які виробляють інші регіони з меншими витратами. При цьому виробники повинні діяти в умовах конкуренції й невтручання держави в економіку [6].

Теорія порівняльної переваги. Інший представник класичної школи Давид Рікардо (1772 – 1823) розвинув теорію абсолютних переваг і показав, що торгівля може бути взаємовигідною, навіть якщо один з регіонів не має абсолютної переваги у виробництві конкретних товарів.

Принцип порівняльних переваг полягає в тім, що регіони повинні спеціалізуватися на виробництві товарів, які вони можуть випускати з найнижчими витратами порівняно з іншими регіонами [7].

Однак суттєві зміни у світовій економіці кін. XIX – поч. XX ст. поставили під сумнів універсальність рікардіанської теорії порівняльних переваг. Саме під впливом необхідності коригування її слабких місць була розроблена нова теорія торгівлі. Видатні реформаморами класичної економіки, шведські вчені Елі Хекшер та його учень Бертіл Олін створили теорію, яка згодом одержала назву **теореми Хекшера — Оліна**. Згідно з цією теоремою, кожна країна (регіон) експортує ті товари, для виробництва яких вона має відносний надлишок факторів виробництва, й імпортує ті товари, для виробництва яких вона відчуває відносну нестачу факторів.

Концепцію Хекшера — Оліна розвинув Пол Самуельсон. Він довів, що в результаті взаємної торгівлі відбувається вирівнювання не лише відносних цін на товари, а й абсолютних та відносних цін на гомогенні фактори виробництва.

Василь Леонтьєв двічі проводив такі розрахунки і доходив висновку, що теорія співвідношення факторів виробництва Хекшера — Оліна не підтверджується, оскільки трудонасичені країни експортують капіталомістку продукцію, тоді як капіталонасичені — трудомістку [8]. В літературі цей висновок одержав назву *"парадокс Леонтьєва"*.

Моделям Хекшера — Оліна — Самуельсона, як і багатьом іншим сучасним неокласичним концепціям зовнішньої торгівлі, протистоять новітні теорії, які не пов'язані з теорією порівняльних переваг і теорією співвідношення факторів виробництва.

Теорія сільськогосподарського штандорта Й. Тюнена. Становлення теорії розміщення прийнято пов'язувати з виходом книги німецького економіста Й. Тюнена "Ізольована держава у її відношенні до сільського господарства й національної економії" [9]. Суттю цієї фундаментальної праці було виявлення закономірностей розміщення сільськогосподарського виробництва.

Дослідник виділяє сім поясів (кілець) розміщення сільськогосподарської діяльності, ґрунтуючись на умовах ведення господарства у своєму маєтку в Мекленбурзі.

1 — "вільне" приміське господарство, де виробляється нетранспортабельна продукція рослинництва і тваринництва (овочі, картопля, молоко). Наявні значні капіталовкладення на одиницю площі, в землю вноситься багато добрив, інтенсивно використовується кожний клаптик землі під культури, що забезпечують вищий прибуток. Можна провести аналогію цього поясу з сучасним приміським сільським господарством; 2 — лісове господарство, що постачає на центральний ринок і в господарства першого поясу палимо, будівельну деревину, вугілля тощо. Можна провести аналогію між цим поясом та лісопарковими поясами великих міст; 3,4,5 — вирощування зерна в кожному поясі за різними технологіями; 6 — екстенсивне тваринництво (скотарство та вівчарство), що постачає на ринок масло, м'ясо, вовну тощо; 7 — натуральне господарство (полювання, рибальство та інші примітивні форми екстенсивного господарства).

Раціональний штандорт промислового підприємства В. Лаунхардта. Головні відкриття німецького вченого В. Лаунхардта, основна робота якого була опублікована в 1882 р., — це метод знаходження пункту оптимального розміщення окремого промислового підприємства щодо джерел сировини та ринку збуту продукції [10].

Вирішальним фактором розміщення виробництва у В. Лаунхардта, як і в Й. Тюнена, є транспортні витрати. Виробничі витрати приймаються однаковими для всіх точок досліджуваної території. Точка оптимильного розміщення підприємства залежить від вагових співвідношень перевезених вантажів і відстаней. Для вирішення цього завдання В. Лаунхардт розробив метод вагового (або локаційного) трикутника.

Теорія промислового штандорта А. Вебера. Засновником моделі розміщення промисловості є німецький економіст Альфред Вебер (1868 – 1958) — один з найвідоміших теоретиків, що заклав основи

"штандорта", тобто вибору оптимального місця для розташування підприємства. Теорію штандорта промисловості дослідник розробив на початку XX ст., коли у європейських країнах відбулася друга технічна революція (перехід на машинне виробництво).

Основна праця А. Вебера "Про розміщення промисловості: чиста територія штандорта" вперше була опублікована в 1909 р. Найдоцільнішим місцерозташуванням нового промислового підприємства А. Вебер вважає те, де підприємство працювало б з найменшими витратами виробництва. Виходячи з елементів собівартості промислового продукту, він розрізняє два чинники або "орієнтації", що впливають на процес розміщення основного промислового виробництва країни (регіону) — транспортну орієнтацію та орієнтацію на дешеву робочу силу. Вчений запропонував визначати місце розташування підприємства за допомогою "індексу орієнтації".

Теорія центральних місць. На початку 30-х років XX ст. майже одночасно з'явилися роботи, автори яких — німецькі вчені Вальтер Кристаллер і Август Льош — зробили значний внесок у пошуках просторових закономірностей розвитку продуктивних сил і невиробничої сфери. Широко відома робота В. Кристаллера про центральні місця в південній Німеччині з'явилася у 1933 р. [11].

В основу теорії центральних місць В. Кристаллер (1893 – 1969) поклав крайні умовності, необхідні для того, щоб математизувати всі побудови. Він виходив із припущення, що всі найдрібніші комірки розселення існують рівномірно й утворюють правильні трикутникові мережі. Тому так само рівномірно розподілені й зони збуту, що мають форми правильних шестикутників, які, на його думку, характеризуються найменшою середньою відстанню для поїздок покупців у центр, де здійснюють покупки.

В. Кристаллер вводить поняття "радіус реалізації послуг і товарів", який буде різним для різноманітних послуг і товарів. Наприклад, хліб купують у своєму селі, для придбання цукру потрібно йти до крамниці, розташованої в селищі, для ремонту взуття доведеться їхати в майстерню у містечку, а для замовлення костюма потрібно вирушити до ательє, яке є лише в місті.

Теорія А. Льоша. Німецький економіст Август Льош (1906 – 1945) глибше розглядав теоретичні проблеми розміщення капіталістичного господарства. Він спробував вирішити проблему оптимального розташування не одного підприємства, а їх сукупності у певній галузі.

Низначальним чинником при розміщенні промислових підприємств А. Льош вважав отримання максимального прибутку.

Використовуючи геометричні фігури та математичні обчислення, А. Льош визначав радіус ринку певної продукції, враховуючи переважно транспортні витрати та чинник попиту як функцію ціни. Будь- який товар, за теорією дослідника, має свій максимальний радіус збуту, за межами якого реалізація його стає невигідною.

Найважливішим внеском дослідника вважається розробка принципових основ теорії просторової економічної рівноваги.

Парадигма "регіон як квазідержава". У цьому значенні регіон є відносно відособленою системою національної економіки. Регіони акумулюють усе більше функцій і фінансових ресурсів, що належать центру. Взаємодія федеральної й регіональної влади, а також різні форми міжрегіональних економічних відносин забезпечує функціонування регіональних економік у рамках національної економіки. Практичне втілення означеної парадигми має й певні ускладнення, головним серед яких є зменшення впливу центрального уряду та наднаціональних структур, що, природно, може призвести до дезінтеграції держави.

Парадигма "регіон як квазікорпорація" базується на глибокому розумінні мікроекономічних теорій, і таке тлумачення констатує існування регіону як суб'єкта власності та економічної діяльності. Регіон взаємодіє з вітчизняними та транснаціональними корпораціями, а відтак стає учасником конкурентної боротьби. Разом з тим, він зацікавлений у подальшому залученні інвестицій, розміщенні штаб-квартир різних фірм, що поліпшує його економічний стан.

Парадигма "регіон як ринок". Ця парадигма тісно пов'язана з попередньою, однак тут акцент роблять на загальних умовах економічної діяльності. їхню оцінку проводять не тільки з точки зору зосередження виробництва, а й з позиції збуту продукції, кваліфікації робочої сили, кон'юнктурних умов та рівня сформованого ринкового середовища.

Популярною нині є **парадигма "регіону як соціуму".** Якщо взяти до уваги той факт, що будь-яка територія заселена людьми, які мають свою соціальну структуру, певну ментальність, історичні та інші цінності, то регіон потрібно розуміти досить узагальнено.

Підхід до регіону як до соціуму (спільності людей, що живуть на певній території) ставить на перший план відтворення соціального

життя (населення й трудових ресурсів, освіти, охорони здоров'я, навколишнього середовища тощо) та розвиток системи розселення. Сучасні теорії розміщення господарської діяльності. Сучасною тенденцією розвитку теорій регіональної економіки є зміщення акцентів на нові нематеріальні сфери діяльності й фактори розташування (розмаїтість і якість сфери культури й рекреаційних послуг; творчий клімат, екологія). Закономірності розміщення пояснюють на основі аналізу суперечливих індивідуальних, регіональних, корпоративних і державних інтересів.

У рамках цього наукового напряму потрібно виокремити **теорію дифузії інновацій.**

Дифузія інновацій — це процес передавання (трансферту) технологій фірмами багатьох країн з урахуванням часу, завдяки чому нововведення проникають у різні галузі виробництва та знаходять усе більше споживачів. Неперервність інноваційних процесів обумовлює швидкість та межу дифузії нововведення. Згідно з теорією Й. Шумпетера, дифузія інновації — це процес кумулятивного збільшення кількості імітаторів (послідовників), які впроваджують нововведення слідом за новаторами, очікуючи більших прибутків [61].

Автором теорії дифузії інновацій вважають Торстена Хегерстранда (1916 – 2004), основна праця якого "Дифузія інновацій як просторовий процес" вийшла у 1953 р. Дослідником, що зробив значний внесок у синтез найсуттєвіших результатів у цій сфері, є Еверетт Роджерс, книга якого "Дифузія інновацій" уперше видана у 1962 р. [12].

Цікава також **теорія регіонального життєвого циклу продукту (товару)**, розроблена Раймондом Верноном у 1966. Вона має регіональний аспект, оскільки поєднує стадії розвитку продукту від його появи до занепаду та розміщення продуктів різної зрілості за регіонами. Відповідно до цієї теорії, регіональна політика покликана сприяти появі нових продуктів і звільняти економічну структуру від застарілих товарів.

Просторова організація регіональної економіки. У рамках цього напряму істотний інтерес викликає **теорія полюсів зростання**, розроблена французьким економістом Франсуа Перру [13]. Згідно неї, лише нова галузь, яка швидко розвивається, має місткий і зростаючий ринок збуту, спроможна відігравати роль "двигуна" полюса. Подібна галузь ("рушій", чи "пульсуюча" у загальноприйнятій термінології), що швидко збільшує обсяг виробництва та масштаби найму місцевої

робочої сили, суттєво впливає на економіку полюса. За рахунок міжгалузевих зв'язків вона стимулює розвиток суміжних виробництв шляхом придбання на місці матеріалів, палива, сировини та оплати послуг, а також найму робочої сили, сприяє зростанню місцевого дрібного бізнесу, а сумарне збільшення доходів місцевого населення забезпечує розвиток процесу мультиплікації.

Гравітаційна модель просторової взаємодії. Ще у 1929 р. В. Рейлі, вивчаючи проблеми роздрібної торгівлі, встановив, що рух людей між двома міськими центрами повинен бути прямо пропорційним загальній кількості їх населення і обернено пропорційним квадрату відстані між ними [14]. У 1949 р. це емпіричне узагальнення було уточнене вченим Дж. Ціпфом, який сформулював принцип найменших зусиль стосовно людської поведінки [15]. Але першим, хто вказав на ізоморфний зв'язок цих концепцій з ньютонівським законом гравітації, був, мабуть, астрофізик Д. Стюарт. Відтоді ця концепція стала називатися гравітаційною моделлю.

В. Уорнтц, що працював із Д. Стюартом, увів аналогічні моделі з фізики у вивчення тих чи інших характеристик потенціалу населення. Він твердив, що математичний опис потенціалу населення тотожний опису поля гравітації, напруги магнітного та електричного полів.

На мікрорівні, а інколи й на макрорівні, можна розрахувати зони впливу міст, тобто визначити радіус території довкола міста, вплив якої відчутний більшою чи меншою мірою.

Дуже наближеною до цих поглядів є і низка інших теорій, побудованих на повному ототожненні фізичних і економічних процесів та явищ. До них належать теорія просторових взаємозв'язків, теорія переміщень і вже згадувана теорія центральних місць, які, за твердженням їх авторів, повинні дати пояснення просторовій організації виробництва.

Міжрегіональна економічна взаємодія. Сучасна теорія міжрегіональних економічних взаємодій (або взаємодії регіональних економік) інтегрує часткові теорії розміщення виробництва й виробничих факторів, міжрегіональних економічних зв'язків, розподільних відносин. Вона використовує результати теорії загальної економічної рівноваги й міжнародної економічної інтеграції. Математичною базою теорії є багатоцільова оптимізація, теорії корпоративних ігор, групового вибору та ін.

У системному аналізі міжрегіональних взаємодій найважливішу роль відіграють три фундаментальних поняття: *"оптимум Парето", "ядро", "економічна рівновага"*.

Оптимум Парето в багаторегіональній системі — це безліч варіантів розвитку економіки, які не можна поліпшити для одних регіонів, не погіршуючи становища інших. Але різні оптимальні варіанти, згідно з В. Парето, неоднаково вигідні для окремих регіонів. Існують можливості, що деякі регіони, діючи самостійно або в об'єднанні з іншими регіонами, можуть досягти вигідніших для себе станів. Найважливішою вимогою при виборі взаємовигідних варіантів для регіонів є умова приналежності до ядра [16, с. 20-21].

Ядро багаторегіональної системи становить безліч таких варіантів розвитку, у здійсненні яких зацікавлені всі регіони в тому розумінні, що їм невигідно виділятися із системи, створюючи окремі об'єднання. Ядро, якщо воно існує, складається тільки з оптимальних, за Парето, варіантів.

Запитання для вивчення лекції та самостійного контролю:

1. Що пояснює теорія абсолютної переваги А. Сміта?
2. У чому суть теорії порівняльної переваги Д. Рікардо?
3. Поясніть теорему Хекиїера — Оліна.
4. У чому суть "парадоксу Леонтьєва"?
5. Поясніть модель територіальної структури сільського господарства згідно з Й. Тюненом.
6. Опишіть метод знаходження оптимального розміщення підприємств В. Лаунхардта.
7. Який внесок у розвиток теорій розміщення господарської діяльності зробив А. Вебер?
8. У чому суть теорії центральних місць?
9. Поясніть основні здобутки теорії розміщення господарської діяльності А. Льоша.
10. Назвіть нові парадигми у розвитку регіональної економіки.
11. Що досліджує теорія дифузій інновацій?
12. У чому суть теорії життєвого циклу продукту?
13. Опишіть основні здобутки теорії полюсів зростання Ф. Перру.
14. Поясніть закон Рейлі.
15. У чому суть теорії міжрегіональних економічних взаємодій?

Тема 3-4. Еволюція регіональної політики ЄС та реформування Структурних фондів ЄС

3.1. Ідея та витоки регіональної політики ЄС

3.2. Інструменти спільної регіональної політики ЄС

3.3.Функціонування Європейського фонду регіонального розвитку

3.4. Спеціальні ініціативи ЄС

3.5. Цілі Структурних фондів ЄС

Регіональна політика в країнах Західної Європи почала формуватися в період Великої депресії 1929 – 1933 рр. як інструмент державного регулювання економіки. Найдовшу історію регіональної політики — понад 70 років — має Велика Британія. У більшості ж країн Західної Європи така політика почала втілюватися після Другої світової війни.

Римський договір (1957) задекларував прагнення країн-членів забезпечити всебічний розвиток своїх економік шляхом зменшення розриву між різними регіонами. У преамбулі до Римського договору зазначалося, що країни-члени докладатимуть максимум зусиль для усунення регіональних диспропорцій.

Єдиною спільною інституцією, скерованою на регіональний розвиток і визначеною у Римському договорі, був Європейський інвестиційний банк (ЄІБ), діяльність якого мала сприяти розвитку депресивних регіонів, створенню та модернізації підприємств, а також реалізації проектів, що мають значення для багатьох країн-членів.

6 грудня 1961 р. Європейська комісія організувала першу конференцію, присвячену регіональним проблемам, на якій уперше було поставлено питання регіональної політики, що не розглядалися в Римському договорі через небезпеку для національного суверенітету.

Ініціатором конференції став один з найближчих соратників Жана Моне, заступник голови Комісії Роберт Марджолін, який разом з першим головою Європейської комісії Вальтером Гальштейном займався питаннями міжрегіональної нерівності розвитку і маргіналізації периферійних регіонів унаслідок європейської економічної інтеграції.

З метою порівняння та гармонізації різних національних систем регіональної допомоги стало необхідним запровадження спільної статистичної номенклатури європейських регіонів. Тому з ініціативи ЄК на початку 70-х років XX ст. Європейський статистичний комітет) розробив так звану *Номенклатуру територіальних одиниць для*

статистики (NUTS), в якій було виокремлено три рівні статистичних територіальних одиниць у кожній країні — члені Співтовариства.

Структурні фонди — це фінансові інструменти регіональної політики ЄС, спрямовані на зменшення розриву в розвитку між різними регіонами та країнами Європейського Союзу і досягнення економічного й соціального згуртування. Регіональна політика та Структурні фонди ЄС повинні допомагати центральній та регіональній владі слаборозвинутих регіонів у вирішенні найважливіших соціально-економічних проблем.

Фонди скеровують кошти до тих секторів економіки та регіонів, які без фінансової допомоги не можуть досягти рівня середнього економічного розвитку ЄС.

Європейський соціальний фонд (ЄСФ) — найдавніший із структурних фондів, заснований 1958 р. згідно з Римським договором. Це основний фінансовий інструмент ЄС у галузі зайнятості, що підтримує заходи, спрямовані на скорочення безробіття та розвиток людських ресурсів — перепідготовку кадрів, професійно-технічну освіту молоді тощо.

Європейський фонд керівництва та гарантій у сільському господарстві (ЄФКГСГ) було засновано 1962 р. У 1964 р. ЄФКГСГ розділений на дві секції: секцію гарантій, що дбає про розвиток сільської місцевості й допомогу фермерам у слаборозвинутих регіонах, та секцію керівництва, яка фінансує заходи спільного ринку і розвиток сільської місцевості в інших регіонах ЄС.

Фінансовий інструмент риболовної політики (ФІРП) заснований у 1993 р. Його завданням є упорядкування та модернізація обладнання й матеріалів для галузі, а також диверсифікація економіки залежних від риболовлі регіонів.

Фонд гуртування фінансує великомасштабні проекти (вартістю понад 10 млн євро), пов'язані з інвестиціями в екологію й транспортну інфраструктуру

Найбільший **Європейський фонд регіонального розвитку** засновано 1 липня 1975 р. Фонд підтримує розвиток інфраструктури, інвестує у створення нових робочих місць, переважно у сфері підприємництва, та підтримує проекти, що сприяють місцевому розвиткові.

На основі *Пакета Делора* було визначено п'ять основних напрямів регіональної політики: 1) структурна перебудова відсталих регіонів,

2) реконструкція регіонів і галузей, особливо потерпілих від економічних криз, 3) регулювання заходів щодо вирішення проблеми довгострокового безробіття, 4) вирішення проблеми зайнятості серед молоді, 5) регіональні проблеми, пов'язані зі сільським господарством у СС.

У рамках національних програм у 1994 – 1999 рр. фінансувалося понад 600 так званих операційних програм і єдиних програмних документів. У цей же період було виділено асигнування на реалізацію близько 500 програм за 13 ініціативами Співтовариства: *INTERREG II, LEADER II, REGIS II, EMPLOYMENT, ADAPT, RECHAR II, RESIDERII, RETEX, KONVER, SMES, URBAN, PESCA, PEACE*.

У новому програмному періоді 2000 – 2006 рр кількість ініціатив Співтовариства скоротилася з 14 до 4 програм:

1. *INTERREG* — прикордонна, транснаціональна й міжрегіональна співпраця для стимулювання гармонійного, збалансованого та сталого розвитку на всій території Співтовариства.
2. *URBAN* — економічне й соціальне відродження міст, а також приміських регіонів, які перебувають в кризовій ситуації, з метою створення умов для сталого міського розвитку.
3. *LEADER* — сільський розвиток.
4. *EQUAL* — транснаціональна співпраця в розробці нових засобів боротьби з усіма формами дискримінації й нерівності на ринку праці.

Для ефективного розвитку регіонів ЄС у майбутньому Європейська комісія визначила нові пріоритети регіональної політики на період 2007 – 2013 рр. Насамперед нова політика значно звузила сферу своїх цілей, на які будуть спрямовані основні зусилля:

— *ціль 1*: конвергенція — згладжування нерівності між країнами й регіонами;
— *ціль 2*: збільшення трудової зайнятості й конкурентоспроможності регіонів;
— *ціль 3* — "європейська міжтериторіальна співпраця": транскордонна, транснаціональна й міжрегіональна.

Ключовими завданнями є: інноваційна й економічна діяльність, що ґрунтується на наукових знаннях, екологія й запобігання природним катастрофам, прогрес у досягненні повної зайнятості, поліпшення якості й продуктивності праці, соціальна участь і згуртування.

Запитання для вивчення лекції та самостійного контролю:

1. Яким чином Римський договір визначав роль і місце регіональної політики ЄС?
2. Назвіть документи Європейського парламенту, які стосувалися розвитку регіональної політики в 60-х роках XX ст.
3. Що таке "Номенклатура територіальних одиниць для статистики" і які рівні вона має?
4. Цілі та завдання Структурних фондів ЄС.
5. Які цілі та завдання виконує Фонд гуртування?
6. Які пропозиції щодо регіональної політики містилися в Пакеті Делора?
7. Які спеціальні Ініціативи Співтовариства діяли в різні програмні періоди?
8. Охарактеризуйте регіональну політику ЄС у період 1994 – 1999 рр.
9. Опишіть регіональну політику ЄС у 2000 –2006 рр.
10. Які нововведення пропонує програмний період регіональної політики ЄС у 2007 – 2013 рр.?

Тема 5. Принципи європейської регіональної політики
4.1. Ключові принципи регіональної політики ЄС
4.2. Принципи організації регіональної політики ЄС
4.3.Принципи фінансування політики регіонального розвитку

Принцип субсидіарності (лат. субсидіарність — додатковість, другорядність, залишковість) вимагає, щоб рішення у державі приймались на нижчому рівні і верхні ланки управління вдавались до будь-яких дій тільки у тому випадку, якщо вони будуть ефективніші за відповідні дії нижніх ланок. В Європі ідеї субсидіарності мають давню історію і пов'язані з католицькою традицією, згідно з якою суспільство має втручатись у справи людини лише тоді, коли дії родини та регіональної релігійної громади виявляються неефективними.

Ідеологом принципу субсидіарності в ЄС вважають Ж. Делора.

Регіональна політика ЄС вибудовується навколо дво- і триступеневого (включно із зацікавленими регіонами) процесу планування (залежно від конкретних пріоритетів). Сформовані за принципом субсидіарності Плани регіонального розвитку розробляють спочатку країни-члени на регіональному рівні із залученням різних

комбінацій партнерів (урядові департаменти, місцеві органи влади, агентства регіонального розвитку, навчальні інститути, екологічні організації).

Принцип координації стосується трьох груп питань: 1) інтегрованого використання всіх доступних фінансових інструментів; 2) координації Європейською комісією регіональних політик країн-членів; 3) прагнення до гармонійного розвитку європейського простору.

Інтегроване використання всіх фінансових інструментів регіональної політики ЄС безпосередньо пов'язане з принципом концентрації засобів. У цьому випадку йдеться про зосередження на пріоритетних цілях і координацію використання насамперед трьох Структурних фондів, а також їх гармонізацію з усіма іншими фінансовими інструментами, такими, як, наприклад, позики Європейського інвестиційного банку.

Принцип еластичності означає врахування Європейською комісією організаційної та інституційної специфіки країн-членів при проведенні регіональної політики. Виходячи з цього принципу, Європейська комісія намагається не впливати ні на структуру, ані на організацію територій, оскільки Європейський Союз є об'єднанням суверенних країн, які вибирають свій конституційний устрій і територіальні структури відповідно до своїх національних інтересів.

Комісія не може також втручатися в характер відносин між центральними та територіальними органами влади, тому що кожна держава сама визначає свої територіальні та адміністративні структури й самостійно розподіляє компетенції. Стаття Маастрихтського договору (нині ст. 6) гарантує повагу інституцій ЄС до національної ідентичності кожної країни, яка є частиною внутрішньої організаційної структури.

Принцип програмування означає відхід від попередньої практики субсидіювання ЄС окремих інвестиційних проектів на користь фінансування комплексних, інтегрованих програм регіонального розвитку. Цей принцип повинен забезпечити довготермінову стабільність регіональної політики, її цілей і засобів реалізації, сприяти ґрунтовному аналізу вирішення проблем, а також заохочувати до координації й діалогу між окремими міністерствами.

Упровадження принципу програмування в європейській регіональній політиці мало великий вплив на зміну взаємовідносин між учасниками, залученими до регіонального розвитку, завдяки заміні

ієрархічної процедури переговорів між різними рівнями державної влади та участі в цих процедурах представників приватного сектора.

Принцип партнерства дуже тісно пов'язаний з принципом субсидіарності й належить до двох типів взаємин:

1) між органами державної влади різних рівнів (органами ЄС, національними, регіональними та місцевими), що називається інституційним партнерством;

2) між органами державної влади, спільними організаціями і підприємствами, що визначається або як державно-приватне партнерство, або як діагональне [17, с. 166].

Партнерство означає наявність точки співпраці між зацікавленими сторонами певної території, спрямованої на реалізацію спільно розробленої стратегії розвитку.

Принцип відповідності передбачає відповідність регіональної політики іншим спільним політикам ЄС, а найважливіше, законодавства у сфері захисту конкуренції, прозорості державних замовлень, охорони навколишнього середовища та гендерної рівності (ст. 12 ременту) [18].

Країни-члени зобов'язані надавати Європейській комісії свої пропозиції щодо способів подолання проблем у системі регіональної політики ЄЄ, які можуть бути затверджені у разі відповідності критеріям, прийнятим ЄЄ.

Принцип гуртування передбачає зв'язок регіональних політик із макроекономічною політикою, яка проводиться країнами-членами. Регіональна політика становить елемент економічної політики в широкому розумінні і, вочевидь, її реалізація залежить від єдності з макроекономічною політикою

Принцип концентрації важливий для європейської регіональної політики, адже його метою є зосередження дій та засобів на пріоритетах, що мають засадниче значення для суспільно-економічного розвитку усього об'єднання. Суть принципу полягає у: виділенні коштів на визначену кількість цілей; підборі критеріїв для вибору регіонів з найбільшими проблемами; зосередженні фінансування у регіонах, які відстають у розвитку, та в найбідніших країнах-членах завдяки попередньому розподілу засобів, враховуючи при цьому рівень заможності держави та регіону, а також важливість їхніх структурних проблем (включно з рівнем безробіття).

Принцип додатковості стосується способу фінансування пріоритетних цілей. Цей принцип означає, що Структурні фонди не

заміщають, а збільшують державні засоби, призначені для регіональної політики.

Принцип додатковості був запроваджений задля усунення негативної практики країн-членів (особливо Франції та Великої Британії) рефінансування національних бюджетів за рахунок коштів Структурних фондів.

Принцип компліментарності є логічним розвитком принципів додатковості та партнерства й означає доповнення розпочатих з ініціативи державних суб'єктів дій спільними, тобто принцип висвітлює причетність других до реалізації перших. Виконання принципу компліментарності слугує процедурою узгодження та забезпечує тісну співпрацю між Комісією, країнами-членами та компетентними органами на державному, регіональному чи місцевому рівні.

Запитання для вивчення лекції та самостійного контролю:

1. У чому суть кожного принципу регіональної політики ЄС?
2. Що таке "Комітет просторового розвитку"?
3. Назвіть етапи процедури програмування відповідно до Регламенту Структурних фондів.
4. Яку інформацію містять такі документи: "План регіонального розвитку", "Рамки для цілі 3", "Рамки підтримки", "Операційна програма"?

Тема 6. Організації та об’єднання органів місцевого самоврядування

6.1. Теорії й моделі місцевого самоврядування
6.2. Консультативно-представницькі органи європейських регіонів
6.3. Ініціативні організації та об'єднання європейських регіонів

Перша з відомих загальновизнаних теорій організації місцевої влади — **теорія природних прав вільної громади** — виникла на початку XIX ст. як реакція на недоліки чиновницького управління, коли центр уваги теоретиків філософії держави та права перемістився з конституційної монархії на представницьку демократію як більш прогресивне втілення ідей правової держави.

На зміну цій теорії прийшла **господарська (громадсько-господарська) теорія** місцевого самоврядування, яка намагалась обґрунтувати статус самоврядної громади як відмінного від держави суб'єкта права та акцентувати на змісті комунальної діяльності.

Обидві теорії отримали свій розвиток у **громадській теорії місцевого самоврядування**. Громадська теорія вбачала сутність самоврядування в наданні місцевій спільноті права самостійно реалізовувати свої громадські інтереси та зберігала за урядовими органами право управляти тільки державними справами.

Цю теорію замінила **державна (державницька) теорія** місцевого самоврядування, пік популярності якої припадає на 70-ті роки XIX ст. На відміну від громадської, вона вбачала в місцевому самоврядуванні частину держави — одну з форм організації місцевого державного управління. Будь-яке управління публічного характеру, з цієї точки зору, є справою державною. За цією теорією, вибір предметів діяльності не залежить від самоврядних органів, а визначається державою. Органи місцевого самоврядування при цьому діють за принципом: дозволено лише те, що передбачено законом.

Наприкінці XIX — на початку XX ст. набули розповсюдження соціал-реформістські муніципальні концепції, зокрема, **теорія муніципального соціалізму**. Муніципальний соціалізм був сукупністю програмних положень та установок, спрямованих на забезпечення максимальної демократизації місцевого життя. Першою вимогою, яка містилася в муніципальних програмах політичних партій, було надання міській та сільській громадам прав більшої автономії.

Теорія і практика демократичного управління на Заході розвивались та вдосконалювались одночасно. Кардинальні зміни в соціально- економічній сфері викликали появу муніципальних концепцій, по-в'язаних з **теорією держави суспільного добробуту** [19]. Муніципалітети проголошувалися інструментом соціального обслуговування, який однаково забезпечує та охороняє інтереси всіх класів та прошарків суспільства.

Моделі місцевого самоврядування. У рамках **англосаксонської (англійської) моделі**, поширеної у Великій Британії, США, Канаді, Австралії та інших країнах, представницькі органи місцевого самоврядування формально виступають як автономні в межах наданих їм повноважень і пряме підпорядкування нижчих органів вищим відсутнє.

У більшості країн світу (континентальній Європі, франкомовній Африці, Латинській Америці, Близькому Сході) поширилась **континентальна модель місцевого управління**. Вона базується на поєднанні державного управління на місцях і місцевого

самоуправління. Родоначальницею її є Франція, тому специфіка моделі визначена історією цієї країни, де основною опорою королівської влади були повноважні представники монархії на місцях, а не органи місцевого самоуправління комун.

Кількість організацій, які займаються проблемами регіонів в ЄС, є досить великою, але лише дві мають статус, підтверджений міжнародними договорами. Поява інших є результатом спонтанних дій і не пов'язана ні з рішеннями країн-членів, ні з європейськими договорами. Два найважливіші органи — **Комітет регіонів**, що є органом Європейського Союзу, і **Конгрес місцевих та регіональних влад Європи**, який належить до Ради Європи.

Незважаючи на те, що обидва вони діють з 1994 р. та виконують схожі консультаційні функції, історії їх створення відрізняються. Це пояснюється тим, що розвиток місцевого самоврядування став однією з цілей Ради Європи з самого початку її існування, в той час як у ЄС перший крок у напрямі прийняття інституційного територіального самоврядування був зроблений тільки в Маастрихтському договорі.

З моменту створення у 1994 р., завдання Комітету регіонів полягає в тому, щоб обговорювати питання розробки і реалізації правових актів та політики ЄС. Рада Міністрів та Європейська комісія зобов'язані консультуватися з Комітетом регіонів щодо проблем у галузі освіти, молоді, культури, охорони здоров'я, трансєвропейських мереж, транспортної інфраструктури, телекомунікації, енергетики та соціально-економічного згуртування.

Конгрес місцевих і регіональних влад Ради Європи є консультативним органом Ради Європи. За Статутом, він представляє місцеві та регіональні органи влади країн — членів Ради Європи.

Кожна країна — член Ради Європи представлена у Конгресі національною делегацією з тією ж кількістю представників і заступників. Зокрема делегація України складається з 12 представників держави в Конгресі місцевих і регіональних влад Ради Європи та 12 їх заступників.

Найстарішим зі світових об'єднань органів місцевого самоврядування є *Міжнародний союз місцевих влад* (МСМВ), що діє на міжнародній арені з 1913 р і займається питаннями розвитку й ведення місцевого господарства, місцевої демократії та управління.

Рада європейських муніципалітетів і регіонів була заснована групою мерів європейських міст у 1951 р. в м. Женева. У 1989 р. РЄМР об'єдналася з європейською секцією МСМВ.

Сьогодні РЄМР — одна з найбільших європейських організацій, що об'єднує представників місцевих і регіональних органів влади. Її членами є понад 50 національних асоціацій міст, муніципалітетів і регіонів (районів) з 37 країн. Бюджет Ради становить близько 2 млн євро.

Конгрес віддалених морських регіонів заснований у 1973 р. Основною ціллю його діяльності є реалізація стратегії послідовного розвитку між центральними промисловими регіонами та слаборозвинутими периферійними регіонами, встановлення тісних контактів серед мешканців віддалених регіонів, охорона прибережної території та активна співпраця з європейськими установами та організаціями.

В 70-х роках XX ст. сформувався *Комітет регіонів Альпійського хребта*, до складу якого увійшли: Товариство регіонів Центральних Альп створене з ініціативи землі Тіроль у 1972 р., Товариство регіонів Східних Альп — створене у 1978 р. у Клагенфурзі, Робоча спільнота західноальпійських регіонів, до якої входять італійські та французькі райони [88].

1. Запитання для вивчення лекції та самостійного контролю:
2. У чому суть теорії природних прав громади?
3. Що обґрунтовує господарська теорія місцевого самовряду вання?
4. Які основні ідеї державної теорії місцевого самоврядування?
5. Чим був муніципальний соціалізм?
6. У чому полягають відмінності між англосаксонською і континентальною моделями місцевого самоврядування?
7. Які основні функції і завдання Комітету регіонів ЄС?
8. Чим, відповідно до свого статусу, займається Конгрес місцевих і регіональних влад Ради Європи?
9. Яка організаційна структура Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи?
10. Які можливості для України дає участь у діяльності Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи?
11. Які основні завдання діяльності Міжнародного союзу місцевих влад?

12. Якою є основна мета діяльності Ради європейських муніципалітетів і регіонів?
13. Яка ціль діяльності Конгресу віддалених морських регіонів?
14. Які організації входять до складу Комітету регіонів Альпійського хребта?

Тема 7. Транскордонна співпраця в межах регіональної політики Європейського Союзу

7.1. Поняття міжнародної співпраці регіонів

7.2. Форми, суб'єкти та функції інституцій транскордонної співпраці ЄС

7.3. Програми фінансової допомоги ЄС щодо сприяння розвитку транскордонної співпраці

7.4. Аналіз організаційно-правового забезпечення міжнародної співпраці регіонів

Міжнародна співпраця регіонів є *міжтериторіальна, міжрегіональна* та *транскордонна.*

У Статуті Асамблеї європейських регіонів міжрегіональна співпраця визначається як будь-які зв'язки, встановлені між регіонами, що належать до різних держав.

Міжтеритпоріальна співпраця означає будь-яку взаємно узгоджену діяльність, спрямовану на започаткування відносин між територіальними общинами та властями двох або більше договірних сторін, крім відносин транскордонної співпраці між сусідніми органами влади, включно з укладанням між територіальними общинами та органами влади інших угод про співпрацю.

Отже, найширшим поняттям є **міжтериторіальна співпраця,** яка визначає право територіального органу влади будь-якого рівня співпрацювати з відповідними територіальними органами влади інших держав (для України — Автономна республіка Крим, області, райони, міста, селищні ради). Міжрегіональна співпраця окреслює правові рамки територій, що стоять на другому після центрального рівні (для України — це АРК, області та м. Київ та Севастополь, для Швейцарії — кантони, для Австрії, Німеччини — землі, Польщі — воєводства тощо).

Транскордонна співпраця означає співробітництво суміжних територій сусідніх держав, тобто визначальним є наявність кордону між ними. Не можна говорити про транскордонну співпрацю несусідніх держав.

Наведемо понятійний апарат, узагальнений Гансом-Мартіном Чуді на IX засіданні Конгресу місцевих і регіональних органів влади в Європі (Страсбург, 4 – 6 липня 2002 р.):

— транскордонна співпраця *(cross border cooperation)* — передбачає дво-, три- або багатосторонню співпрацю між місцевими та регіональними органами влади (напівгромадські та приватні суб'єкти також можуть бути включені у цей контекст), що здійснюється у географічно суміжних територіях. Це стосується і територій, відокремлених морем;

— міжтериторіальна співпраця *(inter-territorial cooperation)* — означає дво-, три-, або багатосторонню співпрацю між місцевими та регіональними органами влади (напівгромадські та приватні суб'єкти також можуть бути включені у цей контекст), що здійснюється між несуміжними територіями;

— транснаціональна співпраця *(transnational cooperation)* — припускає співпрацю між національними, регіональними та місцевими органами влади відповідно до транснаціональних програм та проектів. Ця форма співпраці охоплює великі суміжні території та включає суб'єкти щонайменше двох країн — членів ЄС і/або країн — нечленів ЄС.

Транскордонна співпраця в Європі почала активно розвиватися в 50-х роках XX ст., після Другої світової війни, коли представники багатьох прикордонних регіонів зустрічалися для обговорення можливості усунення кордонних бар'єрів та подальшого розвитку транскордонної співпраці. Найпростішою формою транскордонної співпраці є прямі контакти між територіальними громадами — містами, селищами, які, здебільшого, мають неформальний характер та спрямовані на спільні дії у разі виникнення надзвичайних ситуацій.

На сучасному етапі в Європі налічують близько 120 єврорегіонів. Більшість єврорегіонів створено в 90-х роках XIX ст., їх активне формування продовжується й сьогодні.

В Україні суб'єктами міжтериторіальної та транскордонної співпраці виступають територіальні громади або органи влади, які діють безпосередньо або через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також районні та обласні ради (див. Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні").

Основними суб'єктами міжрегіональної співпраці є обласні державні адміністрації й уряд Автономної республіки Крим.

Україна включилася у процес створення єврорегіонів на початку 1993 р. і тепер бере участь у шести: *"Карпатський єврорегіон", "Буг", "Нижній Дунай", "Верхній Прут", "Дніпро"* та *"Слобожанщина"*.

Планують також створити єврорегіон "Дністер" (Вінницька, Одеська області та прикордонні області Республіки Молдова), є пропозиції і щодо єврорегіонів "Полісся" та "Донбас" [33], "Сян" (Львівська область, Підкарпатське воєводство Польщі) [19], "Земплін" (Закарпатська область, Кошіцький край Словаччини).

Реалізація стратегії регіонального розвитку ЄС полягає у базуванні на наявних можливостях та посиленні конкурентоспроможності регіонів з одночасною ліквідацією їх відсталості та поступовим вирішенням їхніх проблем. Особливо це стосується підтримки прикордонних регіонів, які в кожній державі є периферійними і менш розвинутими, ніж центральні.

З 1990 р. ЄС надає фінансову підтримку транскордонної співпраці, використовуючи низку ініціатив, програм та проектів: *INTERREG, PHARE CBC, TACIS CBC, PHARE CREDO, CADSES, MEDA, CARDS, LACE*.

INTERREG є найбільшою програмою громадських (місцевих) ініціатив *(Community Initiative)* ЄС щодо підтримки розвитку прикордонних регіонів країн-членів і деяких приморських територій. У період 2000—2006 рр. ця програма була відома як *INTERREG III*, у 2007—2013 рр. — *INTERREG IV*, що забезпечує три напрями співпраці: А — транскордонна співпраця; В — транснаціональна співпраця; С — міжрегіональна співпраця.

Відчуваючи потребу у співпраці та розвитку своїх найближчих сусідів, ЄС у рамках зовнішньої політики розробив **Європейську політику сусідства** (*European Neighbourhood Policy*, ЄПС). Вона стала результатом успішного проведення програм з регіональної політики. З 2007 р. розпочався новий бюджетний цикл ЄС, розрахований на 2007—2013 рр. Фінансова підтримка надається країнам — сусідам ЄС на впровадження ЄПС через новий **Європейський інструмент сусідства та партнерства**, який у 2007 р. замінив програми технічної допомоги *TACIS* і *MEDA*. ЄІСП має новий спеціальний компонент для підтримки транскордонної співпраці на кордонах ЄС.

Метою ЄПС є створення на південь і схід від нових кордонів розширеного ЄС зони стабільності, миру і добробуту шляхом налагодження тісних довготривалих відносин з сусідніми країнами [20].

Концепція ЄПС охоплює такі країни: Алжир, Азербайджан, Білорусь, Вірменію, Грузію, Єгипет, Ізраїль, Йорданію, Ліван, Лівію, Молдову, Марокко, Сирію, Туніс, Україну, а також Палестинську автономію.

Основна мета ЄІСП, уникаючи нових кордонів Європи, підтримувати сталий розвиток, процвітання країн у межах та за межами ЄС, а також зближувати політики та стандарти країн-сусідів і країн — членів ЄС. Кошти надають для виконання програм/проектів кожної країни, які мають відповідати затвердженому Плану дій. Відповідні правові рамки стосунків ЄС з країнами, що охоплюються ЄІСП, визначені Угодами про партнерство та співпрацю зі східними сусідами ЄС та Угодами про асоціацію з південними сусідами.

Для розвитку міжнародної співпраці регіонів сьогодні у Європі існує розвинуте нормативно-методичне забезпечення та міцна інституційна основа.

Нормативно-методичне забезпечення створюють європейські хартії та конвенції, національне законодавство. Враховуючи, що міжтериторіальна та транскордонна співпраця стосується всіх сфер життя, доцільно розділити нормативноправове забезпечення на чотири групи:

1) європейське законодавство, що стосується безпосередньо транскордонної співпраці *("Європейська рамкова конвенція про транскордонну співпрацю між територіальними общинами або властями" (Мадрид, травень 1980 р.),*

2) європейське загальне законодавство щодо регіонів *("Європейська хартія місцевого самоврядування" (Страсбург, жовтень 1985 р.), "Хартія Конгресу місцевих і регіональних органів влади Європи" (ухвалена 14 січня 1994 р.)),*

3) інші європейські документи, в яких згадується транскордонна співпраця *(Кіотська Конвенція, Конвенція про комбіновані перевезення та інші угоди, що регулюють відносини у сфері перевезень, Європейська хартія регіональних мов і мов меншин (Страсбург, листопад 1992 р.),*

4) національне законодавство України, яка включає основні Закони щодо транскордонної співпраці, міжнародні угоди, конвенції,

хартії, ратифіковані нашою країною і дво- чи багатосторонні міжнародні угоди, підписані з іншими державами, зокрема сусідніми.

В *Угоді про співпрацю між Україною та ЄС*, що містить понад 100 статей та низку додатків, окрема глава має назву "Транскордонні послуги між Співтовариством і Україною". Згідно зі статями цього розділу, Сторони, співпрацюючи з метою розвитку ринково орієнтованого сектора послуг в Україні, зобов'язуються відповідно до положень розділу вжити необхідних заходів для поступового збільшення обсягу послуг, що надаються компаніями Співтовариства або України, створеними на території сторін.

Запитання для вивчення лекції та самостійного контролю:

1. Як у Мадридській конвенції загальних принципів транскордонної співпраці визначається поняття "транскордонна співпраця"?
2. Що означають поняття "міжтериторіальна співпраця" і "транснаціональна співпраця"?
3. Які основні цілі транскордонної співпраці?
4. Які основні форми транскордонної співпраці?
5. Що таке "єврорегіон" і які особливості його діяльності?
6. Хто в Україні є суб'єктом міжтериторіальної та транскордонної співпраці?
7. Охарактеризуйте структуру та діяльність єврорегіонів. "Буг", "Нижній Дунай", "Верхній Прут", "Дніпро", "Слобожанщина", "Карпатський єврорегіон".
8. Які заходи фінансуються ініціативою INTERREG IV?
9. На що спрямована Європейська політика сусідства?
10. Чим є "Європейський інструмент сусідства й партнерства"?
11. Проаналізуйте організаційно-правове забезпечення міжнародної співпраці регіонів.

5. Тестові завдання для самостійного контролю

1. Хто був засновником Асоціації регіональної науки:
а) Й. Тюнен;
б) В. Айзард;
в) Я. Верменич?

2. Поняття "простору" визначає:
а) соціальну реальність;
б) фізико-географічну реальність;
в) природно-біологічну реальність.

3. Хто із учених вважав, що "політика — прагнення до влади, її завоювання, утримання в різних соціальних колективах":
а) Платон;
б) М. Вебер;
в) Д. Істон?

4. Скільки є основних груп класифікацій регіонів:
а) три;
б) п'ять;
в) чотири?

5. Хто з перелічених учених був представником меркантилізму:
а) Д. Рікардо;
б) В. Петті;
в) Е. Хекшер?

6. Хто був автором теорії абсолютних переваг:
а) Б. Олін;
б) В. Петті;
в) А. Сміт?

7. Хто розвинув теорію Хекшера — Оліна:
а) Т. Мен;
б) П. Семуельсон;
в) Д. Рікардо?

8. Скільки поясів розміщення в виділив Й. Тюнен:
а) вісім;
б) чотири;
в) сім?

9. Хто з учених запропонував використовувати "індекс орієнтації":
а) В. Кристаллер;
б) Е. Роджерс;
в) А. Льош?

10. Хто був автором теорії дифузій інновацій:
а) Т. Хегерстранд;
б) Е. Роджерс;
в) Ф. Перру?

11. За якою теорією повинні діяти органи місцевого самоврядування при вирішенні питань місцевого значення, якщо їх принципом є: дозволено все, що не заборонено законом:
а) громадською;
б) господарською;
в) природних прав громади?

12. Номенклатуру територіальних одиниць для статистики (NUTS) поділяють на:
а) п'ять рівнів;
б) три рівні;
в) чотири рівні;
г) сім рівнів.

13. У якому документі вперше були оприлюднені результати порівняльного аналізу розвитку регіонів країн ЄС:
а) Рапорт Томсона;
б) Рапорт Спайка;
в) Рапорт Россі;
г) Рапорт Мотте?

14. Який принцип регіональної політики ЄС передбачає використання усіх доступних фінансових інструментів:
а) субсидіарності;
б) взаємодії;
в) концентрації;
г) координації?

15. Котрий із принципів регіональної політики ЄС передбачає прагнення до гармонійного розвитку європейського простору:
а) програмування;
б) координації;
в) концентрації;
г) додатковості?

16. 11. Ф. Перру розробляв теорію:
а) життєвого циклу продукту;
б) полюсів зростання;
в) дифузій інновацій.

17. Який із принципів регіональної політик ЄС вимагає, щоб рішення у державі приймались на найнижчому рівні:
а) субсидіарності;
б) еластичності;
в) концентрації;
г) партнерства?

18. Яка спеціальна ініціатива ЄС спрямована на розвиток транскордонного співробітництва:
а) ENVIREG;
б) INTERREG;
в) LEADER;
г) HORIZON?

19. В які роки XIX ст. розвинулася державна теорія місцевого самоврядування:
а) 50-ті;
б) 70-ті;
в) 20-ті?

20. Який орган консультує Європейську комісію щодо питань регіонів:
а) Комітет регіонів ЄС;
б) Конгрес місцевих та регіональних влад Європи;
в) Рада Європи?

21. Єврорегіон "Нижній Дунай " включає прикордонні території таких країн:
а) Україна, Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія;
б) Україна, Молдова, Румунія;
в) Україна, Польща, Білорусь;
г) Україна, Росія, Білорусь.

22. Яка спеціальна ініціатива ЄС спрямована на розвиток сільських територій:
а) ENVIREG;
б) INTERREG;
в) LEADER;
г) HORIZON?

23. В якому році розпочав свою діяльність Конгрес місцевих та регіональних влад Європи:

24. Зі скількох членів складається делегація України у Конгресі місцевих та регіональних влад

а) 1997;
б) 1992;
в) 1994?

Європи:
а) з 14;
б) з 24;
в) з 16?

25. Де була заснована Рада європейських муніципалітетів і регіонів:
а) у Женеві;
б) в Амстердамі;
в) у Брюсселі?

26. Хто був ініціатором створення Асамблеї європейських регіонів:
а) Р. Проді;
б) Е. Фор;
в) Ж. Монне?

6. Рекомендована література та використані джерела

6.1. Основна навчальна література:

1. Шамборовський Г. О. Регіональна політика Європейського Союзу : навч. посіб. / Г. О. Шамборовський. — К. : Знання, 2011.
2. Писаренко С.М. Регіональна політика та Структурні Фонди ЄС : навч.-метод. матер. / С.М. Писаренко, Л.П. Черняга. — Л. : ЛНУ ім. Франка, 2010.

6.2.Використана наукова література та інформаційні джерела:

1. *Алаев Э. Б.* Социально-экономическая география. Понятийно-терминологический словарь / Э. Б. Алаев. — М. : Мысль, 1983.
2. Declaration of the Assembly of European Regions on Regionalism in Europe. — Strasbourg, 1996.
3. Про стимулювання розвитку регіонів : Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2005. — № 51.
4. Верменич Я. В. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні / Я. В. Верменич. — К. : Інститут історії України НАН України, 2003.
5. Кноглер М. Ринкова реформа і регіональна політика / М. Кноглер , О. Сєкарєв // Економіка України. — 1995. — № 1.
6. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / [пер. с англ.] / А. Смит. — М. : Соцэктиз, 1962.
7. Рикардо Д. Сочинения / Д. Рикардо. — М. : Госполитиздат, 1955.
8. Leontief W.W. The structure of American economy, 1919 – 1939: an empirical application of equilibrium analysis / W. W. Leontief. — White Plains, N. Y. : International Arts and Sciences Press, 1976.

9. Thunen J. H. von. Der isolierte Staat in Beziehung auf Landwirtschaft und Nationalökonomie / J. H. von Thunen. — Stuttgart : G. Fisher, 1966.
10. Launhardt W. F. Die Bestimmung des Zweckmässigsten Standortes einer Gewerblichen Anlage, Zeitschrift des Vereines Deutscher Ingenieure / W. F. Launhardt, 1882.
11. Christaller W. Central places in southern Germany. Translated from Die zentralen Orte in Suddeutschland by Carlisle W. Baskin. / W. Christaller. — Englewood Cliffs : Prentice-Hall, 1966.
12. Business cycles: a theoretical, historical, and statistical analysis of the capitalist process / by Joseph A. Schumpeter. — Mansfield Centre: Martino Pub., 2006.
13. Rogers E. M. Diffusion of innovations / E. M. Rogers. — New York: Free Press of Glencoe, 1962.
14. Perroux F. Cours d'économie politique. / F. Perroux. — P. : Domat-Montchrestien, 1947.
15. Reilly W. J. The law of retail gravitation / W. J. Reilly. — New York: Pilsbury Publishers, 1953.
16. Zipf G. K. Human Behavior and the Principle of Least Effort / G. K. Zipf. — Cambridge: Addison-Wesley, 1949.
17. Шамборовський Г. Соціально-економічна ефективність європейської економічної інтеграції : монографія / Г. Шамборовський. — Л. : РАСТР-7, 2008.
18. Pietrzyk I. Polityka regionalna Unii Europejskiej i regiony w pastwach czonkowskich / I. Pietrzyk. — Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006.
19. Council Regulation (EC) No 1083/2006 on laying down general provisions on the European Regional Development Fund, the European Social Fund and the Cohesion Fund (OJ L. 210/25 11. 07. 2006).
20. План дій Україна — Європейський Союз. Європейська політика сусідства http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_693

Навчально – методичне видання
Серія «Міжнародні економічні відносини»
Випуск

Шамборовський Григорій Олегович
доцент кафедри міжнародних економічних відносин,
кандидат економічних наук

РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ТА СТРУКТУРНІ ФОНДИ ЄС

Навчально-методичні матеріали до вивчення курсу

Відповідальний за випуск — Грабинський Ігор Михайлович
Компютерний набір — Шамборовський Григорій Олегович

Для студентів спеціальності:
6.030403 — «міжнародні економічні відносини»
6.030406 — «міжнародний бізнес»
Кількість кредитів відповідних ECTS 2

Підписано до друку 29.08.2013. Формат 60х80/16. Папір друк. №2.
Друк офсет. Умовн.- друк.арк. 1,5. Обл.- вид.арк. 1,0. Наклад 100 прим. Зам.

Надруковано на факультеті міжнародних відносин
Львівського національного університету імені Івана Франка
79000 м.Львів, вул. Січових Стрільців, 19